

Vergaderjaar 1998–1999

25 731

Agenda 2000

Nr. 13

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 17 maart 1999

De vaste commissie voor Landbouw, Natuurbeheer en Visserij¹ en de algemene commissie voor Europese Zaken² hebben op 11 februari 1999 overleg gevoerd met minister Apotheker over de **hervorming van het gemeenschappelijk landbouwbeleid in het kader van Agenda 2000**.

Hiervoor zijn de volgende stukken geagendeerd:

- **verslag van de Landbouwrap van 14 en 15 december 1998** (21 501-16, nr. 222);
- **verslag van de Landbouwrap van 18 en 19 januari 1999** (LNV-99-63);
- **agenda van de Landbouwrap van 22 en 23 februari 1999** (LNV-99-168);
- **brief van de minister van LNV d.d. 16 november 1998 over hervorming gemeenschappelijk landbouwbeleid in het kader van Agenda 2000** (LNV-98-633);
- **brief van de minister van LNV d.d. 3 februari 1999 over inkomenseffecten van Agenda 2000** (LNV-99-80).

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand beknopt verslag uit.

Vragen en opmerkingen uit de commissies

Volgens de heer **Waalkens** (PvdA) lagen aan de noodzakelijke herziening van het gemeenschappelijke landbouwbeleid zowel interne als externe factoren ten grondslag. Europa moet zich voorbereiden op toetreding van landen uit Oost-Europa en op de WTO-onderhandelingen. De discussie over het budget is een nieuwe dimensie en een van de spilfuncties in het hervormingspakket. Ten slotte dan nog de dreigende graan- en rundvleesoverschotten als gevolg van het MacSharrybeleid.

Waar moet, gelet op die genoemde factoren, de Europese landbouw dan aan voldoen? Wat de PvdA-fractie betreft, zouden daarbij de volgende

(VVD), Remak (VVD), Ter Veer (D66), Van Bommel (SP), Van Ardenne-van der Hoeven (CDA), De Graaf (D66), Valk (PvdA), Van der Knaap (CDA), Verbugt (VVD), Balkenende

(CDA), Mosterd (CDA), M. B. Vos (GroenLinks), Feenstra (PvdA), Zijlstra (PvdA), Harrewijn (GroenLinks), Crone (PvdA), Geluk (VVD), Visser-van Doorn (CDA) en Gortzak (PvdA).

¹ Samenstelling:

Leden: Van der Vlies (SGP), ondervoorzitter, Swildens-Rozendaal (PvdA), Ter Veer (D66), voorzitter, Witteveen-Hevinga (PvdA), Feenstra (PvdA), Poppe (SP), Van Ardenne-van der Hoeven (CDA), Duivesteyn (PvdA), Stellingwerf (RPF), M. B. Vos (GroenLinks), Augusteijn-Esser (D66), Klein Molekamp (VVD), O.P.G. Vos (VVD), Passtoors (VVD), Eisses-Timmerman (CDA), Th. A. M. Meijer (CDA), Hermann (GroenLinks), Geluk (VVD), Schreijer-Pierik (CDA), Atsma (CDA), Oplaat (VVD), Schoenmakers (PvdA), Waalkens (PvdA), Udo (VVD) en Herrebrugh (PvdA).
Plv. leden: Van Vliet (D66), Van Zuijlen (PvdA), Ravestein (D66), Zijlstra (PvdA), Albayrak (PvdA), Kant (SP), Mosterd (CDA), Bos (PvdA), Van Middelkoop (GPV), Van der Steenhoven (GroenLinks), Scheltema-de Nie (D66), Verbugt (VVD), Te Veldhuis (VVD), Cornielje (VVD), Buijs (CDA), Rietkerk (CDA), Karimi (GroenLinks), Kamp (VVD), Reitsma (CDA), Van Wijmen (CDA), Patijn (VVD), Dijkzma (PvdA), Belinfante (PvdA), Voorhoeve (VVD) en De Boer (PvdA).

² Samenstelling:

Leden: Weisglas (VVD), Scheltema-de Nie (D66), Van Middelkoop (GPV), Voorhoeve (VVD), Vouûte-Droste (VVD), Hessing (VVD), Hoekema (D66), Marijnissen (SP), Verhagen (CDA), Rouvoet (RPF), Van Oven (PvdA), ondervoorzitter, De Haan (CDA), Koenders (PvdA), Patijn (VVD), voorzitter, Van den Akker (CDA), Ross-van Dorp (CDA), Karimi (GroenLinks), Bussemaker (PvdA), Timmermans (PvdA), Vendrik (GroenLinks), Bos (PvdA), Weekers (VVD), Albayrak (PvdA), Eurlings (CDA) en Van Dok-van Weele (PvdA).
Plv. leden: Blaauw (VVD), Dittich (D66), Van den Berg (SGP), Örgü (VVD), Klein Molekamp

eisen moeten worden gesteld. De landbouw moet geleidelijk aan kunnen concurreren op de wereldmarkt zonder te veel subsidies. Met respect voor milieu en met gebruikmaking van gezonde productiemethoden, moet de landbouw in staat zijn kwaliteitsproducten te leveren. Het Europese landbouwareaal met zijn grote verscheidenheid en vele tradities kan en moet garant staan voor een vitaal platteland. Het landbouwbeleid op zich zou niet alleen eenvoudiger moeten worden, maar ook beter te begrijpen. Het landbouwbeleid dat zijn uiteindelijke vorm krijgt via Agenda 2000 moet te verantwoorden zijn tegenover de samenleving gelet op de functie die de landbouw daarin vervult. In dat verband moet worden gedacht aan de inzet van collectieve middelen en de financiering van het Europese landbouwbeleid.

De voorstellen die in Agenda 2000 staan voldoen grotendeels aan de door de PvdA-fractie gestelde criteria; verbreding van het landbouwbeleid naar het plattelandsbeleid, een legitimatie van de financiering ervan in het formuleren van de cross-compliance en verschuiving van productsteun naar inkomenssteun. Een en ander resulteert wel in een inkomensachteruitgang, want de voorgestelde compensaties zijn niet 100% dekkend. Maar Agenda 2000 is niet alleen bedreiging maar biedt ook kansen om op de wereldmarkt in te spelen op de groeiende koopkrachtige vraag. Het LEI heeft twijfels over de groei van de wereldmarkt, maar de interne structuur van de land- en tuinbouw, zeker in Nederland als sterk exporterend land naar landen binnen en buiten Europa, biedt veel kansen. In de tweede plaats kan het inzetten van hoogwaardige kennis leiden tot een productie-efficiëntie, waarmee de voorziene inkomensdaling de heer Waalkens, gelet op de verwachte groei van de wereldmarkt, wel gerechtvaardigd leek. Het behoort tot het normale ondernemerschap om eisen te stellen aan productieomstandigheden – de zogenaamde goede landbouwpraktijk is toch een basisvoorwaarde – en bovendien kan worden gestreefd naar het produceren van meer kwaliteitsproducten, waardoor weer meer kansen op de wereldmarkt ontstaan.

Cofinanciering was naar de mening van de PvdA-fractie het instrument om de scheefgegroeide bijdrage, met name als gevolg van de MacSharry-maatregelen aan Europa recht te trekken. Zolang betalingen uit de nationale cofinanciering verplicht bestemd zijn voor inkomensondersteuning, zal er geen sprake kunnen zijn van renationalisatie. De voorgestelde cofinanciering levert voor Nederland een batig saldo op van zo'n 200 mln. ecu, ruim 400 mln. En dus ook een substantiële bijdrage aan nettobetalingspositie van Nederland. De minister zou er derhalve alles aan moeten doen om dat voorstel aangenomen te krijgen, ondanks het verzet dat daar in sommige andere landen tegen bestaat.

Nederland zou zich naar de mening van de heer Waalkens ook moeten inzetten voor de financiering van de ambities van Agenda 2000. Om dat te kunnen realiseren, zou hij er in beginsel geen bezwaar tegen hebben als de uitgaven in het begin ietwat stegen om ze daarna de laten dalen. Hij doelde daarmee met name op de commotie die is ontstaan rondom het begrip «degressiviteit». Het leek hem onverstandig om de hervormingen bij rundvee en zuivel met twee jaar uit te stellen. Wellicht zou daardoor bijvoorbeeld de compensatie per liter in gevaar kunnen komen. Als tot quotumuitbreiding wordt besloten, zal die ook evenredig verdeeld moeten worden over de lidstaten. Wat het rundvlees betreft, had het ministerie zijns inziens terecht fors ingezet op een compensatie voor de kalfsvleessector.

Compensaties voor de graansector van 50% vond hij wat mager. Verwachtingen inzake de wereldmarktprijs zijn immers zeer speculatief. Ook vond hij de compensaties voor aardappelzetmeel absoluut gezien niet toereikend. Hiermee is kwetsbaarheid van de veenkoloniën overigens nog eens heel duidelijk aangetoond. Er zal alles aan moeten worden gedaan om die afhankelijkheid te doorbreken.

Agenda 2000 prepareert Europa op toetreding van Midden- en

Oost-Europese landen, op WTO-onderhandelingen en op een rechtvaardiger verdeling van gelden binnen Europa. Wat de verdere toekomst betreft, zal men zich moeten beraden op het markt- en prijsbeleid, het quoteringssysteem in de zuivel en de verdere invulling van de cross compliance in relatie tot natuur-, milieu- en dierenwelzijnsaspecten. De heer Waalkens verzocht de minister met nadruk om een onderzoek in te stellen naar de strategische positie van Nederland op deze terreinen. Wageningen leek hem bij uitstek toegerust om op basis van wellicht projectfinanciering zo'n onderzoek te verrichten, zoals het onderzoek in de jaren tachtig naar de strategische positie van Nederland in het kader van de MacSharryhervormingen.

De heer **Geluk** (VVD) sloot zich allereerst aan bij de argumenten die de vorige spreker aanvoerde voor de noodzaak tot hervorming van het Europese landbouwbeleid. Ontwikkelingen op mondiale markten tonen aan dat interne EU-consumptie geen gelijke tred houdt met stijgende productie. Buiten de EU is er wel sprake van een stijging van de consumptie, waarvan de Europese boer echter niet kan profiteren omdat hij niet zo direct op die markt kan komen. Voor de VVD-fractie staat centraal de lange termijn, waarbij zij ervan uitgaat dat liberalisering de juiste weg is. Voor de Nederlandse landbouw zal dat ongetwijfeld positief uitwerken. Wel is van belang dat er sprake zal zijn van een level playing field: gelijke kansen voor de boeren in de gehele EU maar straks ook op wereldmarkt. Bij de WTO-onderhandelingen mag de concurrentiepositie van de EU niet uit het oog worden verloren.

Naar de mening van de VVD-fractie diende de afbouw geleidelijk plaats te vinden om de boeren de kans te geven in te spelen op de gewijzigde omstandigheden. Uitgangspunt is stabilisatie van de reële uitgaven. Voorts zou de minister moeten zorgen voor een fair share van de inkomenstoelagen. De afspraken die daarover destijds in Edinburgh zijn gemaakt, hebben voor Nederland immers heel slecht uitgepakt. Stabilisatie van de uitgaven was volgens de VVD-fractie een eerste vereiste, het verkrijgen van een groter aandeel van de inkomenstoelagen een tweede. De heer Geluk had er geen behoefte aan om nu al precies aan te geven welke positie de minister in de onderhandelingen moet kiezen, want hij moet ruimte hebben maar moet wel voldoen aan twee uitgangspunten. Ook hij was van mening dat cofinanciering een belangrijk instrument is om de nettobetalingsspositie te verbeteren, ook omdat Oost-Europese landen erbij komen en om fraude in lidstaten te voorkomen. Structuurfondsen dienden zijns inziens gebaseerd te worden op reële begrotingen, waardoor onderuitputting zoals de laatste jaren ook kan worden voorkomen. Eveneens dient het landbouwrichtsnoer gericht te zijn op de reële kosten en mag het niet meer groeien. Wie heeft overigens nu de uiteindelijke zeggenschap over de hoogte van de uitgaven? Zijn dat nu de ministers van Financiën, van Buitenlandse Zaken of toch de regeringsleiders?

De heer Geluk erkende dat liberalisering best nadelen heeft en ook wel de nodige angst kan oproepen, maar er is geen land ter wereld dat niet opkijkt tegen de Nederlandse land- en tuinbouw. De hoogst efficiënte Nederlandse land- en tuinbouw met zijn zeer sterk verwerkende industrie zou het dan ook een grote uitdaging moeten zijn om in dat liberaliseringsproces een antwoord te vinden op de bedreigingen. Superheffingen zijn in het verleden heftig bestreden, maar nu wil men daar niet meer van af. Ook de liberalisering is een proces dat geleidelijk zal moeten verlopen. Over de weg naar liberalisering moeten onderhandelingen plaatsvinden. In Landbouwrapport 14 en 15 december 1998 is een zogenaamde high level group ingesteld. Waarom, wie zitten daar in en wat zijn haar bevoegdheden?

De VVD-fractie heeft zich altijd uitgesproken tegen het onderbrengen van het plattelandsbeleid in het garantiefonds. Zij heeft uiteraard niets tegen

zo'n beleid, maar vindt dat wel thuis horen bij lidstaten zelf. De regionale diversiteit in Europa maakt Europees beleid ook zo moeilijk of het moet een zeer algemeen beleid zijn. Als men dan al Europees beleid op dat punt wil, kunnen de criteria voor toekenning van middelen aan de regio's niet anders dan zeer algemeen blijven, zoals hoge werkloosheid, lage inkomens en lage bevolkingsdichtheid. Echter, voor deze criteria is toch het structuurbeleid bedoeld en dat hoort niet thuis in het landbouwbeleid. Bovendien, hoe algemener de criteria zijn, hoe meer regio's aanspraken zullen maken en hoe meer het gaat kosten. Nederland zal zeker niet tot die regio's behoren. Het kan als middel worden gebruikt om de onderuitputting uit het landbouwrichtsnoer op te vullen, maar ook dat verslechtert weer de Nederlandse betalingspositie.

Wat houdt cross compliance precies in? Worden inkomenstoelagen aan de goede landbouwpraktijk gebonden? Zo ja, wat houdt dat dan precies in? Is er ook ruimte voor landelijke en zelfs provinciale invulling? Is dit niet al een vorm van plattelandsbeleid, zeker als de inkomenstoelagen straks voor een deel worden toebedeeld in nationale enveloppen, dus op basis van natuur- en milieucriteria? Is er dan nog wel een apart plattelandsbeleid nodig? Wat is er geworden van het idee van rurale ontwikkelingsplannen? Zit dat nog in de voorstellen en, zo ja, aan welke instrumenten en financiering of hoort ook dat thuis in plattelandsbeleid?

Voor de heer Geluk was nog steeds een groot hiaat in de Agenda 2000-voorstellen het ontbreken van een uitgewerkt verhaal over inpassing van de Midden- en Oost-Europese landen in het gemeenschappelijk landbouwbeleid. De prijsverlagingen vond hij wel een stap in de goede richting, maar hoe zal het straks gaan met de inkomenstoelagen in die landen?

De overschotten aan varkensvlees worden privaat gefinancierd. Is de bewindsman bereid te proberen dat ook van toepassing te laten verklaren op de andere overschotten, zoals van zuivel en granen, uiteraard daarbij de strategische voorraden buiten beschouwing latend? Is hij het ermee eens dat die private financiering overigens ook een aanzienlijke besparing oplevert?

De VVD-fractie hechtte eraan dat goed wordt gekeken naar wat er in andere landen buiten de EU gebeurt. De VS belijden weliswaar met de mond dat boeren niet langer worden gesteund, maar als zij daartoe in de praktijk niet overgaan, houdt dat een reëel gevaar in voor de EU. De inzet kan niet vrijblijvend zijn, maar je moet wel mee in vaart der volkeren. Als Amerika de steun afschaft, zal de EU ongetwijfeld ook daartoe worden gedwongen.

De VVD-fractie bepleitte speciale aandacht voor de kalfsvlees- en zetmeelsector. Aanvankelijk pleitte het kabinet voor extra compensatie, maar wat is de opvatting nu? Wat moest de heer Geluk zich overigens voorstellen bij de opmerkingen van de minister op de jaarvergadering van de Avebe dat de aardappelzetmeelteelt voor de huidige prijzen onmogelijk is? Hoe zou hij dat dan willen veranderen? Via nationale enveloppen?

Het Franse systeem is volgens minister Zalm een bespreekbare optie: een compensatie van 80% en een jaarlijkse daling met 3% tot 4% waardoor de geschatte opbrengstverhogingen van 3% tot 4% per jaar worden geneutraliseerd. Op korte termijn leek dat de heer Geluk wel een aardig voorstel, maar zijn er toch geen grote gevaren aan verbonden? Maar wat als de wereldmarktprijs tegen zit en enkele landen bij gaan passen via een zogenaamde renationalisatie? Is het dan niet beter om direct te kiezen voor cofinanciering?

Hij vond de cofinanciering een uiterst belangrijk instrument en er moest zijns inziens alles aan worden gedaan om dat te realiseren. Meegaan met voorstellen van anderen, zij het binnen bepaalde grenzen, is prima maar de minister moet op andere punten ook weerstand bieden. Dan kan cofinanciering wellicht worden binnengehaald.

Een uitstel van twee jaar voor bepaalde producten, zoals het kabinet nu bepleit, had zeker niet zijn voorkeur. Het is beter om maar direct door de zure appel heen te bijten. Uitsluiting van enkele sectoren leek hem zeer gevaarlijk, ook gelet op de uitbreiding van de EU.

Het voorstel van het Europees Parlement voor een compensatie van de graanteelt (tweederde generiek en eenderde gebaseerd op lokale productie) pakt voor Nederland wel heel erg slecht uit.

De gedachte van een virtuele koe leek de heer Geluk voor Nederland van het grootste belang en moest zijns inziens dan ook worden vastgehouden. Zijn fractie was van mening dat daar waar mogelijk moet worden geprobeerd een eerlijke vergoeding naar rato van de productiekosten te verwezenlijken en daar passen die virtuele koe en lokale productie het beste bij.

Bij uitbreiding van het quotum met 2% was hij van een lineaire verhoging voor alle landen. Voorts wilde hij nog eens de suggestie memoreren voor het internationaal verhandelbaar maken van melkquota, zolang die quota uiteraard nog in stand blijven.

Ook agrificatie achtte de VVD-fractie van groot belang. Die biedt met name de mogelijkheid tot volume-uitbreiding en uitbreiding van de markt. Met Europese kwaliteitsgaranties krijg je een level playing field. Het is belangrijk om dat aspect mee te nemen naar de onderhandelingen in het kader van WTO. De landbouw kan daarmee inspelen op wensen van de consument en op een andere wijze produceren. Dierenwelzijn, milieu, GMO, enz. leven in de rest van de wereld nog niet zo en dat biedt de mogelijkheid om je te onderscheiden en zo een hoger marktaandeel te verkrijgen.

De heer **Stellingwerf** (RPF) was ervan overtuigd dat deze historische Europese beslissing door met name boeren zal worden ervaren als een dramatische beslissing die op termijn ook vergaande consequenties zal hebben voor de leefbaarheid van het platteland en de kwaliteit van het landschap. De voorstellen inzake de landbouw hebben alles te maken met de inrichting en de kwaliteit van de openbare ruimte. Uiteindelijk heeft elke Nederlandse burger met deze besluiten te maken, alleen al omdat met de huidige voorstellen niets verandert aan de absurd lage prijs voor bijvoorbeeld een ei. Het is zelfs niet uitgesloten dat een ei nog goedkoper gaat worden, bijvoorbeeld wanneer akkerbouw en melkveehouderij voor de wereldmarkt gaan produceren. Zo laag mogelijke consumptieprijzen in een liberale markt; dat lijkt voor de beslissers wel het hoogste doel in het leven. De discussie rond Agenda 2000 lijkt meer door wereldhandelspolitieke en financiële overwegingen te worden bepaald dan door recht en rechtvaardigheid.

Liberalisering op zich is geen noodlot. Het gaat om politieke keuzes. Als het beleid niet meer dan nu wordt gebaseerd op normen van recht en gerechtigheid, dan vreesde de heer Stellingwerf dat deze historische beslissing een historische vergissing zal blijken te zijn. De overheid zal meer recht moeten doen aan een sociaal verantwoord beleid voor de sector. De samenleving moet bereid zijn bij te dragen aan een leefbaar en vitaal platteland door iets hogere prijzen te betalen voor het kostbare maar in wezen veel te goedkope voedsel. Daarvoor zal de overheid voorwaarden moeten scheppen. In dit verband wreekt zich nu de kloof tussen stad en platteland. In een klimaat dat wordt gestempeld door individualisering en eigenbelang kan de overheid die voorwaarden niet scheppen. Minister Zalm verwoordde nog deze week heel wrang het gebrek aan betrokkenheid met de agrarische sector door te pleiten voor nog hogere kortingen op de Europese landbouwwitgaven. Dat was naar de mening van de heer Stellingwerf wel de belangrijkste oorzaak van de huidige crisis in de agrarische sector, een crisis die door de voorliggende besluiten alleen maar zal verergeren. De sector moet steeds meer op eigen benen staan en de eigen problemen oplossen. Met de dalende

inkomsten als gevolg van Agenda 2000 en de door minister Zalm al aangekondigde verdere inkomensdaling durft de politiek dan nog meer eisen te stellen op het punt van milieu, natuur, landschap en dierenwelzijn? Ook de RPF-fractie was de mening toegedaan dat daaraan meer eisen moeten worden gesteld, want in een normale markt krijgen die niet vanzelf een prijs, maar de overheid zal daarvoor wel goede voorwaarden moeten scheppen. Nu wordt toch vrijwel het onmogelijke van de sector gevraagd. Hoe kan die sector, die op dit moment nog niet met die cross compliance-eisen wordt geconfronteerd, daar straks wel aan voldoen als zij met 20% inkomensachteruitgang wordt opgezadeld? Eerder zal er sprake zijn van schaalvergroting en intensivering. Wil de overheid, de samenleving, extra eisen stellen, op zich is dat wel noodzakelijk, dan moet de inkomensachteruitgang met toeslagen worden gecompenseerd. Was dat oorspronkelijk wellicht nog de bedoeling, gaandeweg is dat steeds verder uit het beeld geraakt. De prijzen op wereldmarkt gingen namelijk steeds verder onderuit. Daar was geen compenseren meer tegen mogelijk en werd er niet helemaal gecompenseerd en dus moest deze minister mededelen dat verdere daling van inkomenscompensatie thans niet aan de orde is, maar later dus wel.

De heer Stellingwerf vreesde dat de sector en in het verlengde daarvan de samenleving van een dergelijke aanpak weinig heil heeft te verwachten. De huidige ontwikkeling is overigens allang voorspeld. Op een bijeenkomst van het kritisch landbouwberaad over Agenda 2000 en het door het LEI onderzochte alternatief van productiebeheersing, zo'n anderhalf jaar geleden, werd door het Nederlands agrarisch jongeren contact en het Nederlands akkerbouwverbond al de vrees uitgesproken dat op termijn de ministers van financiën niet van inkomenscompensatie zouden kunnen afblijven.

Voorstellen tot beleidswijziging moesten volgens de heer Stellingwerf recht doen aan de specifieke kenmerken van de landbouwsector. Men werkt met levende have, draagt zorg voor de inrichting van de publieke ruimte en voor het milieu en kent een structuur die is gebaseerd op gezinsbedrijven. De huidige voorstellen komen aan die aspecten onvoldoende tegemoet, laat staan dat ze kunnen voorkomen dat er op grote schaal dumping op de wereldmarkt gaat plaatsvinden, waardoor de landbouw in de derdewereldlanden op nog verdere achterstand wordt gezet, terwijl die nu juist zo broodnodig ontwikkeling behoeft. De steeds verder onder druk staande inkomensondersteuning zal per saldo toch werken als een vorm van exportsubsidiëring waar aanhangers van de vrije wereldmarkt toch van af willen. Een systeem dat permanent afhankelijk is van inkomenssubsidie komt uiteindelijk onder druk te staan. Geconstateerd moet worden dat het al onder de druk bezwijkt nog voordat het in volle omvang officieel is geïntroduceerd. De heer Stellingwerf was de laatste jaren steeds meer gecharmeerd geraakt van het zogenaamde productiebeheersingalternatief, zoals dat door onder andere NAJK en NAV naar voren is gebracht. Hoezeer ook daaraan nadelen kleven, het komt aanzienlijk meer tegemoet aan een groot aantal voorwaarden waaraan een toekomstgericht landbouwbeleid zou moeten voldoen. Via ingrijpen in de markt door quotering en braaklegging wordt de productieomvang zodanig gestuurd dat de consument weer reële prijzen voor het kostbare voedsel moet betalen en dat de inkomens van de boeren op een verantwoord peil kunnen worden gehouden. Ten opzichte van het huidige prijspeil kan zelfs sprake zijn van een inkomensstijging! Daarbij komt dat de Europese landbouwuitgaven door het systeem van productiebeheersing wellicht met de helft kunnen worden teruggebracht, dus heel wat anders dan de door het LEI berekende 30 mld. uitgaven bij een volledige liberalisering. Minister Zalm zou zich eens in die voorstellen moeten verdiepen. Het alternatieve systeem voorkomt verdere dumping op de wereldmarkt, ontziet daarmee de derde wereld, zal onwenselijk gesleep met voedsel over wereldmarkt niet onnodig stimuleren en komt

in ieder geval ook tegemoet aan de wens tot afschaffing van export-subsidies. Met een systeem van productiebeheersing zal ook beter tegemoet kunnen worden gekomen aan de zogenaamde consumer concerns. Als immers aan de noodzakelijke eisen van milieu, dierenwelzijn, natuur en landschap en GGO's tegemoet moet worden gekomen, dan moeten de boeren daar wel toe in staat worden gesteld. Met het systeem van productiebeheersing kan aan die eisen worden voldaan, niet door prijs- of inkomensondersteuning, maar omdat consumenten eindelijk de prijs voor hun voedsel gaan betalen die veel meer in overeenstemming is met de werkelijke waarde die het vertegenwoordigt.

In het licht van het wel gehoorde argument dat dit alternatieve systeem in de huidige tijd niet meer realistisch is, vroeg de heer Stellingwerf zich af hoe de huidige voorstellen met al hun nadelige effecten realistischer genoemd kunnen worden. In een Europa waar in twaalf van de vijftien lidstaten sociaal-democratische regeringen aan het bewind zijn, had hij verwacht dat een systeem met letterlijk en in principe zoveel minder nadelen een serieuze benadering zou hebben gekregen.

De heer **Atsma** (CDA) wees erop dat Agenda 2000 miljoenen ondernemers en hun gezinnen raakt en in de kern ook de leefbaarheid op het platteland. Aan het maatschappelijk debat over Agenda 2000 van de afgelopen maanden hebben velen meegedaan, waaronder leden van het kabinet, ook deze minister van landbouw. Wat echter niet hoort, is dat vanuit kabinet verschillende en soms tegengestelde geluiden naar buiten komen. Want, wat zal volgende week de insteek van het Nederlandse kabinet zijn in Brussel? De heer Atsma nam aan dat de minister zijn inbreng baseert op hetgeen de afgelopen maanden zoal naar voren is gekomen en aan de inbreng in dit overleg. Benschop heeft iets geroepen, Van Aartsen vindt iets, de minister-president zegt iets en Zalm voorspelt iets, maar hoort de minister van Landbouw niet te bepalen wat de koers wordt op dit dossier? Waar staat deze minister in deze discussie.

Apotheker heeft de slag in het kabinet verloren, aldus een kop in het Agrarisch Dagblad. Zalm vindt dat fors moet worden bezuinigd op de Europese begroting en vindt het moeilijk verdedigbaar dat één beroepsgroep constant in bijstand zit. Wat heeft Nederland bereikt door al die verschillende geluiden? Nationaal is er toch sprake van een grote verwarring, internationaal is niet duidelijk wat men vindt van Nederlandse positie. Kan de minister zijn lijn nu eens helder schetsen? Wat vindt hij van de mening van topambtenaren dat Agenda 2000 uitgesteld moet worden?

De afgelopen maanden is wel heel duidelijk geworden dat Nederland een forse nettobetaler is. De Europese Commissie heeft dat erkend en de heer Atsma vond het dan ook niet verwonderlijk dat Nederland zich inzet voor fair share, maar dat mag niet negatief uitpakken voor de Nederlandse landbouw, zoals nu dreigt te gebeuren. Met andere sprekers meende hij dat verandering onontkoombaar is; uitbreiding van de EU, WTO-onderhandelingen, e.d. Veel hoofdstukken uit Agenda 2000 raken de Nederlandse landbouw, die wordt gekenmerkt door grondgebondenheid. De gevolgen van Agenda 2000 zijn ingrijpend vooral voor zuivel, granen en rundvlees. De voorstellen, de uitwerking ervan en met name de gevolgen geven aanleiding tot zorg.

De voorstellen in het kader van Agenda 2000 met betrekking tot de landbouw rusten op drie pijlers; zuivel, granen en rundvlees. Wat de zuivel betreft zijn de meningen nogal verdeeld over de voorgestelde 15%-daling en de compensatie. Moet zuivel wel of niet in het pakket worden gehouden? Alles afwegende was de CDA-fractie tot de conclusie gekomen, dat zuivel in het pakket moet blijven, vooral met het oog op de WTO-onderhandelingen.

De voorstellen inzake de quotering zijn helder. Met de minister ondersteunde de CDA-fractie de huidige voorstellen, handhaving tot 2006.

Tegen eventuele uitbreiding zou de minister zich haars inziens met alle kracht moeten verzetten. Als het onontkoombaar is, moet de minister hard inzetten op een lineaire verdeling van extra quota.

De voorkeur van de CDA-fractie ging uit naar compensatie per kg melk. Hoe denkt de minister over compensatie middels de maïspremie? Weliswaar kan niet iedereen in de melkveehouderij daarvan profiteren, maar als zo'n compensatie er komt, zou iedereen ervan moeten kunnen profiteren.

Wat de akkerbouw betreft, heeft de Europese Commissie enkele duidelijke uitspraken gedaan, maar geconstateerd moet toch worden dat het voorgestelde beleid zich slecht verhoudt tot de praktijk; theorie versus praktijk. De heer Atsma wees in dit verband op de graanprijzen en op wat er op de markt gebeurt. In dat licht gezien was hij de mening toegedaan dat dan ook onverkort moest worden vastgehouden aan de braakmogelijkheid. Dat instrument heeft inmiddels wel zijn waarde bewezen. De voorziene prijsdaling van 20% werd naar zijn mening volstrekt onvoldoende gecompenseerd.

Wat de aardappelmeelsector betreft vond hij het goed dat de minister kenbaar maakt welke inzet hij terzake heeft en hoe ver hij wil gaan. De handel en de maalindustrie hebben zich inmiddels ook al uitgesproken tegen de voorstellen van Agenda 2000. Het gaat ook en vooral om de kwaliteit van de producten en dan zijn de productiemethoden in Europa toch niet vergelijkbaar met die elders in de wereld? Het gaat om kwaliteit en om stabiliteit en met name bij dat laatste heeft de consument belang. Melk, zuivel en granen zijn immers de basisbestanddelen van het voedsel. De voorziene 30%-prijsdaling in de rundvleessector vond de heer Atsma zeer ingrijpend. Ook hier blijkt een grote tegenstelling tussen theorie en praktijk; de markt reageert niet op Europese voorstellen. Er zijn meer alternatieve compensaties denkbaar, maar in principe kiest het CDA voor de dierpremiecompensatie in combinatie met die nationale enveloppe. Maar, is het juist dat die zwaar onder druk ligt en het waarschijnlijk niet haalt?

Al met al was ook de heer Atsma de mening toegedaan dat het een zeer ingrijpend pakket is, dat zijns inziens maar onder één voorwaarde kan doorgaan: volledige compensatie voor de landbouw. De Nederlandse politiek moet nu een heldere stelling bepalen: volledige compensatie, deels vanuit Europa, deels vanuit nationale mogelijkheden. Aangezien de CDA-fractie daar zeer aan hechtte overwoog hij de Kamer een daartoe strekkende motie voor te leggen. Wat betekent toetreding van nieuwe landen financieel? Daar is toch nog onvoldoende zicht op. Gelet op de recente berekening van de meerkosten vroeg hij zich af, of daarvoor wel voldoende middelen beschikbaar zijn en hoe zich daarmee de door dit kabinet voorgestelde 1,3 mld. bezuinigingen op het EU-budget verhoudt. Als die volledige inkomenscompensatie niet kan worden gegarandeerd, zal dat ongetwijfeld ten koste gaan van velen op het platteland en van de positie van de consument in het algemeen.

Agenda 2000 zou het antwoord moeten zijn op de vraag hoe de landbouw in de volgende eeuw verder moet. In wezen gaat het om de wijze van produceren. Als Agenda 2000 de sector niet voldoende garanties biedt, wordt het geen remedie maar een kankergezwell met verregaande consequentie waarvoor zelfs de beste apotheker van de volgende eeuw geen goed medicijn heeft.

De heer **Van der Vlies** (SGP) onderschreef de al gememoreerde redenen om het Europees landbouwbeleid opnieuw te ijken. Het totale pakket bevat onder meer verlaging van prijzen voor de akkerbouw, zuivel en rundvlees, compensatie van de prijsdaling door directe inkomensondersteuning, introductie van de nationale enveloppe, cross compliance en de plattelandsontwikkeling. Als ergens nationale belangen op de voorgrond treden, is het op dit terrein. Dat is natuurlijk niet helemaal ten

onrechte en ook de SGP-fractie wilde er bij de minister dan ook op aandringen om er voor de Nederlandse sector het beste uit te halen. Die nationale belangen leiden ertoe dat het heel moeilijk is om tot overeenstemming te komen. Er is nog steeds geen meerderheid voor de voorstellen van de Commissie, noch voor die van andere lidstaten, maar wellicht kan de minister in dit overleg wat uitvoeriger ingaan op de stellingname van de lidstaten op dit moment?

Het vraagstuk van de financiering van de voorstellen is dominant en dat betreunde de heer Van der Vlies toch zeer, want het zou toch vooreerst moeten gaan om een inhoudelijke bespreking van wat goed is voor de sector. Daar hangt natuurlijk wel een prijskaartje aan, maar dat moet dan worden afgewogen tegen andere wensen.

De bezuinigingen moeten gerealiseerd worden via de zogenaamde reële nulgroei, hetgeen inhoudt dat de uitgaven alleen mogen worden gecorrigeerd voor het inflatiepercentage. De SGP-fractie steunde op zich wel de regering in haar opstelling om te bezuinigen op de Europese afdrachten maar door kabinet en Kamer zijn al specifieke wensen geformuleerd op onderdelen van het pakket, die het er niet goedkoper op maken. Volgens de minister is het één heel wel inpasbaar in het ander, maar kan hij dat eens uitleggen?

Als het instrument van de cofinanciering daarbij een rol speelt, hoe ligt dat dan met die beperkte ruimte in de onderhandelingsposities en welke concrete acties worden voorzien om daarvoor een draagvlak te verkrijgen?

Voorwaarde voor de heer Van der Vlies was zonder meer dat de inkomenspositie van de boeren er door de voorstellen niet op achteruit mogen gaan. Over de cijfers achter de komma maakte hij zich niet zo druk, maar zodra er voor de komma iets gaat gebeuren zou hij er toch grote moeite mee hebben, ook gelet op de sociale positie van degenen die erbij betrokken zijn, het feit dat er in die sector al het nodige is gebeurd en nog aan de hand is en ook de leefbaarheid van het platteland.

De huidige voorstellen zullen er in 2005 toe leiden dat het gemiddelde inkomen van boeren er 7% op achteruit is gegaan, waarvan verschillende sectoren nog aanmerkelijk kunnen afwijken. Het stoorde de heer Van der Vlies zeer dat daarover nog zoveel verhalen de ronde doen. Het moet toch mogelijk zijn om enige mate van overeenstemming over de cijfers te krijgen? Lukt dat niet, dan komt het toch meer neer op koffiedik kijken. Het had hem nogal verbaasd dat de desbetreffende EG-commissaris in De Boerderij er zijn verbazing over uitsprak dat het gemiddelde van 7% voor de verschillende sectoren nogal kan afwijken. De minister zou dat toch eens onder de aandacht van die commissaris moeten brengen. Wat denkt hij van zijn verwachting dat de inkomens de komende jaren reëel gezien juist zullen groeien? Hoe staat de bewindsman overigens tegenover het Duitse voorstel om teneinde over de gehele periode een nulgroei te bereiken, in de eerste jaren een verhoging van de uitgaven toe te staan en later tot een geleidelijke afbouw te komen? Biedt dit betere perspectieven om de inkomensachteruitgang zachter te doen aankomen? In dat opzicht past ook het perspectief van degressiviteit dat helaas ook nog enig voedsel kreeg door opmerkingen van minister Zalm.

Vanuit de landbouwsectoren is veel kritiek geleverd op de voorstellen en de berekeningen die daaraan ten grondslag liggen. Die zouden gedateerd zijn en inmiddels zouden er heel wat nieuwere gegevens zijn. Kan de minister aangeven wat de prijsontwikkelingen van de desbetreffende producten is geweest sinds de presentatie van de eerste versie van Agenda 2000 in 1997, afgezet tegen de ontwikkelingen van de wereldmarktprijzen in dezelfde periode?

Aan inkomenscompensatie moesten naar de mening van de heer Van der Vlies voorwaarden worden gesteld in het kader van een goede landbouwpraktijk. Echter, de interpretatie daarvan is lang niet eenduidig. De verschillende lidstaten gaan daar ook heel verschillend mee om. Dat leidt

tot fricties en concurrentievervalsingen. Op dat punt zouden toch objectieve criteria moeten worden ontwikkeld.

Gelet op de aspecten duurzaamheid, kwaliteit, cross compliance en milieu, verdiende naar zijn mening de optie productiebeheersing meer aandacht. Hij zag de kanttekeningen die daarbij kunnen worden geplaatst heel wel, maar het ging hem te ver om die optie gewoon maar terzijde te leggen om wille van de werkelijkheid.

De melkveehouderij gaat er qua inkomen het meeste op achteruit, ook door de voorgestelde quotumverruiming van 2%. Kan de minister aangeven hoe die verruiming zal worden verdeeld? Welke criteria zijn daarvoor en hoe pakt dat uit voor Nederland?

Ook in de rundvleessector vallen de nodige klappen. Wat denkt de minister over de opstelling van de Europese Commissie terzake? Ziet hij voor de kalfsvleessector een bevredigende oplossing in het verschiep? Zou compensatie uit de nationale enveloppe tot de mogelijkheden behoren?

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks) constateerde dat, hoewel de standpunten van de verschillende partijen en landen sterk uiteenlopen, eenieder het erover eens is dat het zo het niet langer kan. De productiestijging in de EU bedraagt op dit moment 2% per jaar, maar met een consumptiestijging van slechts 1%. Om de boeren ondanks die structurele overproductie nog een redelijk bestaan te bieden wordt voortdurend in de prijzen ingegrepen. Producten worden opgeslagen of met exportsubsidies gedumpt op de wereldmarkt. Naast het feit dat dit systeem onbetaalbaar dreigt te worden, is het vooral onwenselijk omdat hierbij sprake van gesubsidieerde aanslagen op dierwelzijn en milieu en omdat het zuiden ervan de dupe wordt.

Gelukkig ziet de EU dat nu ook in, al laat zij zich wellicht meer leiden door economische dan door principiële standpunten. Mevrouw Karimi vond het dan ook een goede zaak dat het huidige systeem onder de loep wordt genomen. Kan een nieuw systeem worden bedacht dat goed is voor het zuiden, dat milieu-investeringen mogelijk maakt en zelfs bevordert, dat het de boeren niet alleen leuk en maar economisch ook aantrekkelijk maakt en dat de toetreding van nieuwe landen niet fnuikt? Gegeven deze enorme uitdaging is de teleurstelling groot als geconstateerd moet worden dat er toch heel weinig gekeken naar het totale vraagstuk en dan ook nog met een sterk economisch gekleurde bril. De voorstellen van de Commissie mikken op een sterke oriëntatie op de wereldmarkt, dus de prijzen omlaag en daardoor schaalvergroting en intensivering. Voor de boeren staat daar weliswaar inkomensondersteuning tegenover, maar de eerder voorgestelde koppeling aan milieuvorwaarden dreigt toch een zeer minimale invulling te krijgen. Boeren kunnen al aanspraak maken op inkomenssteun als zij voldoen aan de nu wettelijk gestelde milieu-eisen. Alles daarboven wordt overgelaten aan de wijsheid van de nationale overheden. Een voorstel met te weinig oog voor sociale aspecten en te weinig groen. De werkgelegenheid in de sector zal sterk teruglopen en door de lage prijzen zullen de boeren bijzonder weinig ruimte hebben voor milieu-investeringen. Zelfs boeren die maar al te graag schoon willen produceren, zullen met de rug tegen de muur komen te staan.

Wat de huidige voorstellen nog minder sociaal maakt, is de verwachting dat de inkomensubsidies, zeker de eerste tijd, hoog zullen moeten zijn om te compenseren voor dalende prijzen. Blijkbaar is Nederland niet bereid om dat te dragen. Dat heeft alles te maken met de discussies over de nettobetalingspositie. Mevrouw Karimi was het meer eens met de stelling van het Duitse voorzitterschap dat de goedkoopste hervorming niet ook de beste is. Wat is de opvatting van de mening van de minister hierover?

De eis van de Nederlandse regering om nulgroei te realiseren is de bodem van de onderhandelingen in de voorstellen van het Duitse voorzitterschap. Zij heeft een minimum geformuleerd en het maximum zijn de voorstellen

van de Commissie. Een compromis zal daar dus ergens tussen in liggen. Dat is blijkbaar ook besproken in het overleg in de Ecofin-raad van de afgelopen week. Welke ruimte heeft deze minister van zijn collega Zalm gekregen en hoe vasthoudend zal hij zijn wat betreft de nulgroei als toch geconstateerd moet worden dat die absoluut niet haalbaar is?

De fractie van GroenLinks zag het graag helemaal anders. Gezien zijn andere beleidslijnen zou deze minister dat toch ook moeten willen. Het programma beheer moet het boeren mogelijk maken om aan natuurbeheer te doen. Hiermee wordt onder andere duidelijk gemaakt dat een boer meer is dan een economisch denkende voedselproducent. Hij of zij vervult een zeer belangrijke functie in een landbouw die multifunctioneel is. Naast voedselproductie dient het landelijk gebied ook voor het versterken van natuur en recreatie. Hoe denkt de minister deze multifunctionaliteit te kunnen verenigen met een landbouw die almaar grootschaliger en intensiever moet worden? Weg met de cultuurhistorische waarden van het platteland? Weg met de biodiversiteit? Wil de minister zich hard maken voor zijn beleidsvoornemens in eigen land?

Door de Nederlandse defensieve houding te ruilen voor een positieve en creatieve denkwijze is er wellicht veel moois te halen uit de besprekingen over Agenda 2000. Kan de minister iets zeggen over Franse voorstel voor een toeslag in ruil voor het leveren van zogenaamde groene diensten? Zo ja, zou hij dat dan ook willen koppelen aan degressiviteit, dat wil zeggen een geleidelijke afbouw van inkomenstoelagen in ruil voor meer geld voor plattelandsontwikkeling?

Voorstanders van liberalisering stellen dat die de armere landen een eerlijke concurrentiekans biedt. Het is juist dat het stoppen met voedseldumpen een groot goed is voor deze landen. Ook het opheffen van importheffingen zal bepaalde landen goed doen. Toch is een groot gevaar van liberalisering dat grote bedrijven in het noorden direct zullen concurreren met kleine boeren in het zuiden. Afgezien van het feit dat die kleinere boeren daardoor uit de markt worden gedrukt, is er ook sprake van oneerlijke concurrentie. De kans is zeer reëel dat het zuiden op de langere termijn alleen maar meer afhankelijk zal worden van voedselimporten. Het zuiden zal dus absoluut niet gebaat zijn bij deze vorm van liberalisering en uiteindelijk zal niemand op deze wereld gebaat zijn bij kriskras verslepen van producten over deze aardbol. Mevrouw Karimi zag dan ook graag dat de minister een lans brak voor de armste landen in het zuiden. Bij doorrekening van bepaalde scenario's zal met name aan hun positie aandacht moeten worden besteed. Een inventarisatie van winnaars en verliezers is daarom zeer gewenst. Landen in het zuiden en ontwikkelings-NGO's zouden, voordat knopen worden doorgemaakt, moeten worden geconsulteerd.

Ook de fractie van GroenLinks gaf de voorkeur aan productiebeheersing. Nederland zou veel baat kunnen hebben van de daarbij behorende extensivering.

Ten slotte merkte mevrouw Karimi nog op dat nog steeds niet duidelijk is gemaakt dat nieuwe lidstaten van de EU baat hebben bij liberalisering en juist niet bij productiebeheersing.

De heer **Ter Veer** (D66) wenste de regering allereerst veel succes toe in de ongetwijfeld vele onderhandelingssessies die nodig zullen zijn. Zijn fractie ondersteunde het uitgangspunt van een reële nulgroei. Zij wilde niet polariseren in een gemeenschap die een gemeenschap wil zijn, maar wilde ook niet de ogen sluiten voor de werkelijkheid die ook een tegenstelling tussen noord en zuid laat zien. Zij kon zich voorstellen dat de zuidelijke lidstaten in hun vuistje lachen, want Agenda 2000 gaat niet over wijn, olijven of tabak, maar over de producten die toch met name voor de noordelijke lidstaten van (eminent) belang zijn.

De heer Ter Veer vond een prijsdaling voor de akkerbouw en rundvlees ongewenst. Zijns inziens zullen de voorstellen meer kosten en leiden tot

meer overschotten. Het weer instellen van de 10% braak voor het graan leek hem onontkoombaar. Voor rundvlees achtte hij de situatie nog hopelozener en uitzichtlozer. Ook voor deze sector zag hij graag een braakregeling. In de rundveesector gebeurt niets omdat het aantal toebedeelde zoogkoeien een ijzeren gegeven lijkt te zijn. Men kan alles doen met inkomens- en prijscompensatie, maar dat verandert niets aan het aantal stuks vee. Is het dan niet beter om bijvoorbeeld een 10%-uitkoopregeling van rundvleesrechten te komen, want zo ontstaat toch een beter evenwicht tussen vraag en aanbod.

Wat de melk en zuivelproducten betreft, was hij van mening dat het huidige stelsel op zich, wellicht afgezien van enkele details, perfect werkt. Hij zag dan ook de noodzaak tot verandering niet in. Zijn fractie zag dus graag dat dit dossier buiten Agenda 2000 bleef.

Antwoord van de regering

Voor de **minister** stonden twee vragen centraal: welk soort agroland is Nederland en welke positie neemt Europa in als voedselleverancier? Kijkend naar de voorstellen van Agenda 2000 zou Nederland zijns inziens de wereldmarkt, die altijd een impuls is geweest voor bruto toegevoegde waarde van de Nederlandse agrosector, als een uitdagende en een nog steeds kansen biedende markt moeten zien.

In de tweede plaats zou gelet op de wereldvoedselbehoefte het sterke agrocontinent Europa de wereldmarkt en dus de WTO-ronde als een belangrijke maatstaf moeten zien om de eigen positie te bepalen. De WTO-ronde zag hij dan ook als een van de belangrijkste redenen om als Europa het streven naar een betere markttoetreding door wijziging van prijs- naar inkomenssteun in conclusies en daden om te zetten.

In vergelijking met MacSharry 1992 is Agenda 2000 een totaalpakket van maatregelen met een politiek-bestuurlijke component; uitbreiding van Europa en dus andere opstelling en dus ook kijken naar buitenland-politieke aspecten. Dus is het denken in landbouwtermen alleen niet voldoende om dat totaalpakket van Agenda 2000 te beoordelen.

Bij een verandering van prijssteun en marktordening via productiegebonden interventieprijsen en het gaan naar inkomenstoelagen omdat die basisprijzen zijn verlaagd, kan o.a. via het begrip cross compliance – het regelen van werkzaamheden buiten productie; natuur, milieu en landschap – een begin worden gemaakt met wat later plattelandsbeleid in Europa zou kunnen zijn. Die samenhang – een sterk Nederland als agroland binnen Europa, een sterk Europa als voedselleverancier en het noodzakelijk hervormen gelet op toetreding van nieuwe landen die het bolwerk Europa zullen vergroten – leidt tot de vraag hoe moet worden omgegaan met de groene ruimte en de kwaliteit van de leefomgeving omdat men in Europa de producerende landbouw vitaal en krachtig wil houden. Daar komt nog bij de financiële doelstelling van het kabinet om over totale Europese uitgaven van het behalen van reductie in 2002 van 1,3 mld. In het landbouwdossier zal ook deze doelstelling een duidelijke vertaling krijgen. De reële nulgroei is de lijn waarbij de landbouwsector een bijdrage kan leveren aan het realiseren van die totale taakstelling, maar daaraan zal ook in de Ecofin-raad moeten worden gewerkt, als het gaat om cofinanciering, structuurfonds. Een en ander is verwoord in de brief; alle dossiers bij elkaar, structuurfonds, cofinanciering, financieel raamwerk, landbouwdossiers, zullen in de top van eind maart door de regeringsleiders tot besluitvorming worden gebracht. Binnen de doelstelling van het kabinet moet tegen de Agenda 2000-voorstellen voor de landbouwsector worden aangekeken. Reële nulgroei en de voorgestelde hervormingen lijken weliswaar tegenstrijdig, maar door de voorstellen kan er sprake zijn van goede ontwikkelingen voor ook de Nederlandse landbouw. De bewindsman erkende dat bij het onverkort en ongewijzigd overnemen van alle voorstellen nulgroei niet zal zijn te

realiseren, maar zijns inziens waren er mogelijkheden om via niet fundamentele wijzigingen – een verschuiving in de tijd of in percentages – die nulgroei te bewerkstelligen. De inzet van het kabinet op dat punt is toch heel goed duidelijk gemaakt. De eerste lijn waarlangs Nederland de financiële nulgroei wil bereiken is die van het definitief buiten de nu bedoelde landbouwuitgaven plaatsen van de kosten van het plattelandsbeleid, maar in de afdeling oriëntatie als een van de structuurfondsen. Het Nederlandse standpunt is altijd geweest dat uitgaven voor plattelandsbeleid meer een vorm van een structuurbeleid zijn voor landschap, omgeving, natuur en milieu.

Binnen de voorstellen op de hoofddossiers – rundvlees, zuivel en granen – zijn er ook argumenten of om in de tijd op te schuiven, faseren of met geringere percentages einddoelstellingen te behalen. Natuurlijk moeten er besluiten worden genomen, maar je zou ook extra kunnen voorstellen om in het geval van granen of zuivel bijvoorbeeld een fasering aan te brengen in die zin dat er rondom 2002/2003 sprake is van hogere kosten, maar dat de kosten daarna lager worden om uiteindelijk die nulgroei te bereiken. Dat zou dan inhouden dat de voorstellen in hoofdlijnen worden onderschreven, maar dat op een enkel onderdeel tot fasering dan wel verschuiving wordt besloten.

Als dat niet of slechts gedeeltelijk lukt waardoor er toch geen sprake zal kunnen zijn van de financiële nulgroei, kan Nederland natuurlijk niet buiten de discussie blijven over de mogelijkheid om de toeslagen gefaseerd te verminderen nadat ze eerst gefaseerd opgebouwd zijn geworden. Met andere woorden, Nederland kan het zich gelet op zijn financiële doelstelling niet veroorloven om het woord «degressiviteit» niet in de mond te nemen. Maar de inzet is en blijft om via een fasering en wijziging van een aantal onderdelen binnen de voorstellen als zodanig de financiële stabilisatie te bereiken. Daarna is aan de orde de vraag welke bijdrage lichte vormen van degressiviteit – het afbouwen van toeslagen – na bepaalde jaren aan die financiële doelstellingen kunnen leveren.

Voor de bewindsman was wel duidelijk dat de inzet op de eerste voorkeur van het kabinet moet zijn gericht, ook omdat de dossiers zelf daar goede argumenten voor geven, bijvoorbeeld om quotumuitbreiding op dit moment niet te willen, om anders om te gaan met de graanvoorstellen, omdat immers de analyse van de wereldmarkt zo'n anderhalf jaar geleden is gemaakt en niet meer slaat op de huidige situatie. In zijn gesprekken van de afgelopen weken met diverse sectoren is hem ook heel duidelijk gemaakt dat niet mag worden verwacht dat dit binnenkort heel anders zal zijn. Hij kon zich dan ook heel goed voorstellen, dat ook voor de granen wordt geschoven in de tijd, twee jaar of meer, of dat voor twee stappen wordt gekozen. Alle mogelijkheden en modellen zullen worden doorberekend. De bewindsman had al het model voorgelegd van uitstel van de rundvlees- en de zuivelvoorstellen met twee jaar. Zo zijn er ook verschillende mengvormen denkbaar van uitstel en/of fasering die een niet onbelangrijke bijdrage zullen kunnen leveren aan de gewenste stabilisatie. Daarnaast wees de bewindsman op het instrument van de cofinanciering dat hij al sinds een aantal maanden bepleit als bijdrage aan de netto-betalerspositie van Nederland, ook en zeker in het landbouwdossier, want elk Europees dossier zal een bijdrage moeten leveren aan de doelstelling van een nulgroei, zij het ene iets meer dan het andere.

Verschillende landen pleiten voor een financiële nulgroei en de Commissie heeft daar tot voor kort geen rekening mee gehouden in haar voorstellen, maar inmiddels bereidt zij scenario's voor over de gevolgen als de meerderheid van de landen kiest voor financiële stabilisatie. Daarbinnen zullen varianten van faseringen of verandering van percentages nodig zijn, want bij het onverkort doorvoeren van de huidige voorstellen, wordt die nulgroei niet bereikt. Met goede redenen kan worden aangegeven dat ook die varianten kunnen leiden tot een uiteindelijke nulgroei op termijn.

Natuurlijk heeft ook de Ecofin-raad zich gebogen over de vraag wat het landbouwbudget zou mogen zijn, maar een definitieve lijn is daar nog niet uit voortgekomen. Dat wil echter niet zeggen dat de bewindsman als verantwoordelijke voor de agrarische sector die strakke kabinetslijn van de financiële nulgroei kan of mag verlaten. Het kabinet is via diverse ministers langs dezelfde lijn bezig, maar de afspraak is wel dat de financiële nulgroei bij landbouw een substantiële bijdrage is aan de totale taakstelling uit het regeerakkoord van de 1,3 mld. Zijn inzet is het om binnen de landbouwvoorstellen van Agenda 2000, wellicht met fasering en/of verschuiving van termijnen en/of percentages de nulgroei te bereiken. Andere ministers doen op hun terreinen hun best om cofinanciering binnen te halen, om over de structuurfondsen heldere afspraken te maken, om uiteindelijk een verbetering van de nettobetalerspositie te bewerkstelligen of om een fair share benadering te laten kiezen door goede criteria voor structuurfondsen te ontwikkelen. De bewindsman had zijn eigen huiswerk en dat was ook de kern van zijn brief aan de Kamer en zojuist had hij nog uitgebreid aangegeven dat er ook nog wel andere varianten denkbaar zijn.

Hij merkte voorts op dat over de inkomensontwikkeling als zodanig, ook ten gevolge van Agenda 2000 zonder degressiviteit, heldere analyses zijn gemaakt. De redenering om bij huidige voorstellen te stellen, dat de gevolgen per sector – al erkende hij dat het gemiddelde van 7% een grote bandbreedte heeft – kunnen worden opgevangen is gebaseerd op het feit dat het toch sterke sectoren zijn die in de sfeer van verwerking, samenhang en productontwikkeling kansen op de wereldmarkt hebben. Daarom durven immers agro-Nederland en agro-Europa met Agenda 2000 de WTO in te gaan. De effecten van efficiencyverbetering van de primaire bedrijven en kansen van verwerkers op industriële voedselmarkt worden zodanig ingeschat dat Agenda 2000 als een begaanbare weg wordt gezien. Het is het vertrouwen in de wereldmarkt en de positie van Europa daarin om vertrouwen te hebben in het kunnen opvangen van de gevolgen van deze prijsdalingen die niet voor 100% via inkomens-toeslagen worden gecompenseerd.

Natuurlijk moest ook de bewindsman erkennen dat er ook minder sterke sectoren zijn. Akkerbouwgraan en aardappelzetmeel worden inderdaad ondergecompenseerd ten opzichte van de toch al lage graancompensatie van 50%. Zijn inzet zal zijn om de aardappelzetmeelcompensatie minimaal dezelfde te laten zijn als de graancompensatie, want ook daar geldt, nog extra, dat als de verwachting juist is dat op de wereldmarkt op middellange termijn een slag terug is te winnen, dit voor de Nederlandse en Duitse aardappelzetmeelsector toch wel anders ligt. De concurrentie op de wereldmarkt in de industriële verwerking is zo groot, dat je niet op voorhand kan zeggen dat dit terugverdienen op de wereldmarkt gemakkelijk zal zijn te realiseren. Daarom heeft hij Avebe voorgehouden dat zij vooral door moet gaan op de weg van specifieke toepassing van aardappelzetmeelderivaten die een zeer specifiek segment van de wereldmarkt zijn. Dat ligt ook in de lijn van zijn stelling dat Europa uiteindelijk moet gaan naar een kwaliteitslandbouweconomie voor die segmenten waar de kansen liggen. Een kwalitatief zeer goede werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van het ministerie, de sector en de betrokken provincies, Overijssel en Drenthe, gaat dan ook na wat deze situatie betekent voor het teeltplan in veenkoloniën. Wat kan verbrede landbouw en wat kunnen andere economische dragers voor dit gebied betekenen voor zowel de landbouw als natuur, milieu en landschap? Als daaruit voorstellen komen die de landbouwstructuur kunnen verbeteren, kan een beroep worden gedaan op de zogenaamde Langmanvoorstellen. Het gaat immers om een gebied dat voor zo'n 40% afhankelijk is van een nogal kwetsbare teelt. Daarom moet de toegevoegde waarde van Avebe worden vergroot, net als de structuur en het gebied op zich: een vernieuwing van mogelijkheden in het landelijke gebied, maar dat staat in

feite los van het plattelandsbeleid voor de overige plattelandsgebieden in Nederland.

De bewindsman wilde niet het misverstand laten ontstaan dat door zo'n oriëntatiefonds voor het plattelandsbeleid dat beleid los komt te staan van landbouwprocessen. Het gaat inderdaad alleen om de boekhoudkundige plaats om die gelden te positioneren. Het fonds biedt met die kaderverordening landen die er tot voor kort minder gebruik van konden maken meer mogelijkheden, want de gekozen benadering mag nu overal worden toegepast met een cofinancieringspercentage van 25. Ook Nederland zal zich daarop richten door nationaal geld in te zetten voor bepaalde gebieden, ook voor reconstructiegebieden, waaronder de veenkoloniën. Nederland heeft zich consequent sterk gemaakt voor het meecompenseren van de kalfsvleessector omdat anders de druk op de totale rundvleessector zou toenemen, waardoor de mogelijkheden om het uiteindelijke doel te bereiken, namelijk beheersing via prijsverlaging, niet ten volle zullen kunnen worden benut. De Commissie is zo langzamerhand wel door die argumenten overtuigd. De bewindsman zal zijn pleidooi dus zeker voortzetten en het leek hem nog steeds een goede mogelijkheid om dat in onderhandelingen binnen te halen, bijvoorbeeld in de vorm van een uniforme slachtpremie.

Wat het zuiveldossier betreft, wilde hij nog ingaan op de mogelijkheid van extra melkquota. Het huidige voorstel – 2% waarvan de helft via specifieke doelgroepen wordt toegedeeld – is voor Nederland onaanvaardbaar. Op zijn minst zou dat een lineaire verdeling moeten zijn en het liefst dan nog een stijging van 1%. De discussie wilde hij echter beginnen met de vraag waarom de quota zouden moeten worden verhoogd. Er zijn zijns inziens geen marktordeningsredenen aan te dragen om daartoe over te gaan. De druk van andere landen zal zo groot zijn, dat het moeilijk wordt.

Waarschijnlijk zal het eindresultaat dan ook wel een compromis zijn, maar dat mag zijns inziens niet meer inhouden dan een lineaire verdeling. Hij was het ermee eens dat de Duitse positie – de eerste jaren meer uitgaven accepteren, de latere jaren wat minder met gemiddeld een nulgroei – de inkomens niet zou verhogen. De LEI-cijfers betreffen ook de situatie na volledige invoering, dus ook na eventuele fasering, van de voorstellen van Agenda 2000. Volgens het Duitse voorstel zou dat in 2006 kunnen zijn bereikt, maar in het regeerakkoord is het jaartal van 2002 opgenomen.

Het pleidooi voor een productiebeheersingsalternatief ging zijns inziens in tegen zijn visie op een Europa als agrocontinent. De minister had de Kamer al op 6 november schriftelijk van zijn tegenargumenten voorzien. Door beperking van de productie kan de sector niet profiteren van de groei van de voor Europa relevante segmenten van de wereldmarkt. De suggestie van de heer Waalkens om na het trekken van conclusies over Agenda 2000 op drie onderdelen een strategische Nederlandse positie te schetsen: markt- en prijsbeleid, quoterings- en cross compliance nam de bewindsman graag over.

In de door de heer Geluk gememoreerde high level group zitten namens Nederland twee topambtenaren van LNV en een van Buitenlandse Zaken en een van Financiën. De groep wordt voorgezeten door de Duitse staatssecretaris en heeft al als trechter gefungeerd voor de vragenlijsten per dossier die aan de verschillende lidstaten zijn voorgelegd. Op basis daarvan gaan nu de onderhandelingen starten.

Of de enveloppenbenadering in de rundvleessector wel haalbaar is, kon de bewindsman niet met zekerheid zeggen, maar zij leek hem wel nodig omdat die scheefgroei in 1992 zo duidelijk zichtbaar is geworden. Voor Nederland kan die enveloppe dus niet groot genoeg zijn. Er zijn in ieder geval nog geen signalen waaruit kan worden afgeleid dat de Commissie, waarin die benadering al was opgenomen, op haar oorspronkelijke voorstel terugkomt.

In de huidige voorstellen zit al een element om het aantal zoogkoeien-

rechten terug te brengen, omdat het de bedoeling is om niet gebruikte rechten te korten. Een verdere korting op die rechten is op zich geen slecht idee en wordt door Nederland ook ondersteund. Als de voorgestelde prijsdaling van circa 30% minder wordt, zou naar de mening van de bewindsman des te meer voor een korting moeten worden gepleit. In antwoord op de vraag of na de hervormingen ook geen publieke interventies meer moeten plaatsvinden, maar moet worden gestreefd naar bijvoorbeeld publieke opslag, merkte de bewindsman op dat een van de bedoelingen van Agenda 2000 toch is om de Europese landbouw in algemene zin meer concurrerend te maken, om de interventies zoveel mogelijk te beperken en zo mogelijk af te schaffen, zoals nu bij rundvlees wordt voorgesteld. In uitzonderlijke situaties echter zullen vangnetten als Europees instrument echter toch niet kunnen worden gemist. Overigens zijn in het verleden opslagregelingen al eens via particuliere of commerciële lijnen uitgevoerd.

Op dit moment worden voorwaarden uitgewerkt voor cross compliance op de terreinen van natuur, milieu, landschap en in de toekomst ook nog dierenwelzijn. Dat begint natuurlijk met de goede landbouwpraktijk. Of dat alleen bij de huidige toeslagen als eis moet worden gehanteerd, is afhankelijk van de vraag of er ook andere ontwikkelingen zijn die gewenst worden, maar die in de bedrijfsvoering ook de nodige kosten met zich brengen. Kern is nu de goede landbouwpraktijk als het gaat om de omgang van de agro-ondernemer met zijn naaste omgeving. De uitwerkingen, die binnenkort te verwachten zijn, zullen uiteraard ook met de sector worden besproken. Het is mogelijk om dat per lidstaat te laten verschillen, want de situaties in de verschillende lidstaten zijn nu eenmaal ook zo verschillend. Thema's als kwaliteit, dierenwelzijn en productveiligheid, zijn echter onderworpen aan de toets van de Commissie. In de huidige voorstellen is de verplichting opgenomen om per land tot vertaling over te gaan, hetgeen door Nederland van harte wordt ondersteund.

De vraag of er bij een goedkoop hervormingsbeleid nog wel een plattelandsbeleid mogelijk is, wilde de bewindsman beantwoorden door te wijzen op de Nederlandse opstelling. De door Nederland voorgestane stabilisatie maakt zijns inziens wel degelijk nog een plattelandsbeleid mogelijk. In de eerste plaats maakt de cross compliance daar nog onderdeel van uit en in de tweede plaats de 2,5 mld. ecu kostende plattelandsverordening met mogelijkheden voor projecten. Nederland heeft sowieso al gebiedsgericht beleid voor het landelijke gebied in bijvoorbeeld de ICES en de beleidsintensivering. Een koppeling tussen bijvoorbeeld het nationaal inzetten van reconstructiegelden en te proberen die toepasbaar te laten verklaren voor het plattelandsbeleid en het op bedrijfsniveau via cross compliance veiligstellen van natuur-, milieu- en landschapsactiviteiten, leek de bewindsman zeer wel mogelijk. De EU heeft een apart beleid voor de Middellandse-Zeelanden. Vele daarvan hebben vrijhandelsakkoorden met de Unie, maar door Agenda 2000 en de WTO zal de gesubsidieerde export vanuit de EU wel afnemen. In het verleden heeft dat met name nogal eens een verstoring effect gehad op de markten van enkele Afrikaanse landen. Ook dat effect zal naar verwachting afnemen. Met ontwikkelingslanden zijn nu ook al aparte handelsakkoorden gesloten. Die komen terug als Europa na Agenda 2000 de WTO-onderhandelingen ingaat. Agenda 2000 betreft Europa en die aparte arrangementen met de ontwikkelingslanden zijn niet relevant zolang daarover niet met de rest van de wereld overeenstemming is bereikt.

Nadere gedachtewisseling

De heer **Waalkens** (PvdA) was de bewindsman erkentelijk dat hij zich bereid heeft verklaard om de strategische positie van Nederland mede via een onderzoek te laten bepalen en zag graag dat dit door Wageningen werd uitgevoerd omdat die al enige ervaring met het verzamelen van internationale gegevens heeft die voor het landbouwbeleid van zo eminent belang zijn.

Hij was het met de minister eens dat Agenda 2000 als totaalpakket moest worden gezien. Voor de financiering van de voorstellen is een traject voorzien van 2000–2006. Met Duitsland heeft Nederland geconstateerd dat er in de voorgestelde financiering sprake is van een hobbel. Nederland heeft ter oplossing daarvan gekozen voor het opschuiven van enkele dossiers, mogelijk een wijziging van de percentages. Hij zou er de voorkeur aan geven om die hobbel maar te nemen. Een mindere bijdrage aan Europa van 1,3 mld. staat in het totaalpakket van Agenda 2000 ter discussie. Het vast te stellen Europese uitgavenkader kan van belang zijn voor de hier en daar wellicht wat Bourgondische besteding van gelden. De plafonds zijn vastgesteld op 1,27% van het BNP. In de meerjarenramingen wordt verwacht dat er de komende jaren eveneens sprake zal zijn van onderuitputting. De plafonds zijn vastgesteld op 1,27% van het BNP en naar verwachting zal dat percentage niet boven de 1,1 à 1,12 liggen. Gelet op deze onderuitputting gevoegd bij de winst die te behalen zou zijn via cofinanciering, kwam het de heer Waalkens voor dat men zich niet al te zenuwachtig hoeft te maken als die 1,3 mld. niet zou worden gehaald. Er zijn inderdaad afspraken over gemaakt, maar als die ook via andere lijnen gerealiseerd kunnen worden, hoeft niet nu al heel zwaar te worden ingezet op die mogelijke hobbel in de financiering.

Hij erkende dat met Agenda 2000 afspraken worden gemaakt voor de periode 2000–2006, maar hij verwachtte eveneens dat Brussel flexibel zal reageren op de bewegingen binnen maar ook buiten Europa, om zo ook flexibel mee te sturen in de inkomensvorming van de Europese agrarische bedrijven. Als soepel wordt gereageerd met inkomenscompensaties en op de achtergrond wordt vastgehouden aan de degressieve lijn van de compensaties, kan er ook een fatsoenlijk overleg plaatsvinden met alle actoren.

De heer **Geluk** (VVD) herhaalde zijn vraag naar de effecten van de toetreding van nieuwe lidstaten op de inkomenscompensatie in het geheel en hoe straks wordt omgegaan met de wereldhandelsorganisatie. Zijns inziens zal bij de Europese insteek goed moeten worden gekeken naar wat bijvoorbeeld de VS gaan doen.

Het verheugde hem dat de minister het heel wel mogelijk acht om er voor Nederland een fair share uit te halen, waardoor de zorgen over het inkomen van de boer, zorgen die uiteraard ook bij zijn fractie leven, in ieder geval voor een deel zijn weggenomen.

Van belang is natuurlijk een flexibele inzet van instrumenten in de onderhandelingen, zoals braaklegregelingen instellen of voortzetten. Duidelijk is wel dat de ruimte in de onderhandelingen zeer beperkt is en dat het dan ook zeer moeilijke onderhandelingen zullen worden. De heer Geluk wenste de bewindsman dan ook graag heel veel succes en sterkte toe. Voor de VVD-fractie was erg belangrijk dat er een reële nulgroei wordt afgesproken, maar om die te bereiken zijn verschillende wegen denkbaar.

De heer **Stellingwerf** (RPF) memoreerde zijn in eerste termijn uitgesproken fundamentele kritiek op het denken achter de voorstellen van Agenda 2000. Met belangstelling had hij ook nu geluisterd naar de argumenten van de minister en zijn bezwaren tegen het productiebeheersingssysteem, maar de weging van de voor- en nadelen levert bij zijn fractie in ieder geval een ander resultaat op. In zijn brief van november

heeft de minister als bezwaar bijvoorbeeld al aangegeven dat er een heffing komt op graanvervangers. Dat moge waar zijn, maar daar staat dan wel tegenover dat in het door hem bepleite systeem ook alle exportsubsidies wegvallen. Jammer genoeg moest hij constateren dat een productiebeheersingssysteem, althans bij de beslissers, nog steeds geen bespreekbare optie is, hoewel de agrarische sector zelf daar toch heel anders over denkt.

Een onderdeel van dit systeem is blijkbaar wel bespreekbaar en wel de braakleggingsregeling van zo'n 10%. Hoe denkt de bewindsman daarmee om te gaan, want in de voorstellen wordt nog steeds uitgegaan van 0%.

De heer **Atsma** (CDA) herhaalde de wens van zijn fractie dat de agrarische sector zoveel en zo groot mogelijke zekerheden moet worden geboden, dus een inkomensgarantie als je althans van mening bent dat de landbouw, het platteland en de leefbaarheid daarvan optimale kansen verdienen. Het is geen goede zaak om je daarbij afhankelijk te maken van wat anderen vinden. De minister had in ieder geval zijn volle steun waar het gaat om de middelen voor het plattelandsbeleid.

Ook hij kreeg nog graag antwoord op zijn vraag naar de effecten van de toetreding van nieuwe lidstaten, ook al omdat daarover verschillende bedragen circuleren. Het maakt immers nogal wat uit of het om 11 mld. ecu of 16 mld. ecu gaat.

In het kader van de melkveehouderij herhaalde hij zijn suggestie over de maïspremie, waarop de bewindsman niet is ingegaan.

Welke marges is de minister van plan in de onderhandelingen te hanteren? De gemiddelde inkomensachteruitgang bedraagt zo'n 7%, maar er zijn goede en minder goede gebieden, bedrijven en sectoren, dus kan die achteruitgang in sommige gevallen wel eens beduidend meer zijn. De heer Atsma ondersteunde van harte de suggestie om de braakleg-regeling te handhaven en vernam graag hoe sterk de minister zich daarvoor wil maken.

Ten slotte legde hij de minister nog de vraag voor of de doelstelling van 1,3 mld. en de nulgroei wel met elkaar te rijmen zijn of in feite los van elkaar staan.

De heer **Van der Vlies** (SGP) hoopte dat het mogelijk zal zijn om op de komende cruciale Landbouwrapraad tot bevredigende resultaten te komen, want anders zal het net zoals in het verleden vaak is gebeurd moeten worden overgelaten aan de algemene top van regeringsleiders en daar spelen veel meer belangen een rol dan alleen die van de landbouwsector. De inzet van de minister is stabilisatie en reële nulgroei, maar kan natuurlijk niet voorkomen dat het aspect van de degressiviteit aan de orde wordt gesteld en dat hij er dan wel over zal moeten praten. De heer Van der Vlies zag graag dat dit niet zo duidelijk al bij voorbaat werd gezegd, want zo'n houding is al gauw bij andere landen bekend. Zijn fractie was en is van mening dat de inkomenspositie van de desbetreffende sectoren moet worden gecompenseerd. De minister zou zich op dat punt nu ook wat harder moeten uitlaten en er niet steeds achter zeggen: maar als..., dan...!

Als er dan een inkomenscompensatie wordt afgesproken op basis van een goede landbouwpraktijk, zijns inziens toch een open begrip, zag hij graag dat er ook een wat taakstellend karakter aan werd gegeven, niet alleen voor lidstaten, maar geharmoniseerd voor geheel Europa, waar het gaat om concurrentiegevoelige aspecten, zoals kwaliteit, welzijn, veiligheid, e.d.

De braaklegging heeft zijn fractie altijd gezien als een tijdelijke regeling, maar ook zij is zo reëel om zich af te vragen of die op dit moment al kan verdwijnen. Alles afwegende moet zij tot de conclusie komen dat dit niet het geschikte moment is.

Mevrouw **Karimi** (GroenLinks) herhaalde dat met Agenda 2000 juist de kans wordt geboden om tot kwalitatief goede hervormingen over te gaan met meer aandacht voor milieu, plattelandsontwikkeling, dierenwelzijn, en om de landbouw niet langer alleen als een economische sector te beschouwen die maar op de wereldmarkt moet zien te concurreren. Zij vond het teleurstellend dat dit niet in de opstelling van de Nederlandse regering wordt meegenomen en dat de boventoon de bezuinigingen en de nulgroei blijven.

Zij was het niet met de minister eens waar het gaat om de positie van de ontwikkelingslanden. Zijn collega voor Ontwikkelingssamenwerking heeft toch nadrukkelijk in de Kamer gesteld dat bij Agenda 2000 goed moet worden gekeken naar de gevolgen voor de derdewereldlanden.

De heer **Ter Veer** (D66) wachtte de onderhandelingsresultaten met belangstelling af. Hij merkte nog op dat in het regeerakkoord in de paragraaf landbouw niets over het gemeenschappelijk landbouwbeleid is te vinden en luisterend naar de inbreng in dit overleg kon hij zich voorstellen dat dit niet toevallig is.

De **minister** herhaalde dat in het regeerakkoord de taakstelling van 1,3 mld. is gekoppeld aan het jaar 2002. Als de voorstellen zouden leiden tot grote hobbels in de eerste jaren, kan de taakstelling in het regeerakkoord wat de nulgroei betreft toch onvoldoende worden gerealiseerd. In totaal gaat het dus om een bezuiniging van 1,3 mld., waarbinnen de landbouwsector de nulgroei moet laten zien. Vandaar zijn inzet om op sommige dossiers tot fasering of andere percentages te komen, los van inhoudelijke argumenten. Als de Raad erin slaagt om die nulgroei te bereiken, is de kans dat de algemene top daarin tot veranderingen besluit zo klein mogelijk.

De toetreding van nieuwe lidstaten is expliciet onderdeel van Agenda 2000. De doelstelling is om daar niet direct met inkomstenstoeslagen te gaan werken, omdat dit tot grote verstoringen van het totale budget zal leiden en het in die landen ook veel meer gaat om structuurbeleid. Is de structuur klaar voor toetreding, kan later eventueel tot inkomstenstoeslagen worden overgegaan.

De kosten van de uitbreiding als zodanig worden thans geraamd op circa 11 mld. voor alle tien landen uit Midden- en Oost-Europa, daarbij uitgaande van toetreding in 2002 met de geschetste overgangperiode van structuursteun naar eventueel inkomenssteun. Dat zou kunnen leiden tot extra uitgaven van circa 19 mld.

In het kader van het WTO-overleg starten de eerste verkennende besprekingen in december. Het lijkt erop alsof de gehele wereld aandringt op liberalisering van de landbouwproducten. Dan moet Agenda 2000 wel zijn afgerond om het Europese uitgangspunt helder te hebben. Dat is een van de redenen om een dezer maanden tot besluitvorming te willen komen. De minister was het er niet mee eens dat zijn collega voor Ontwikkelingssamenwerking een andere opvatting is toegedaan, want het gehele kabinet staat op het standpunt dat deze hervormingen nodig zijn om een goede WTO-positie voor Europa te bewerkstelligen. Dat daarbij de positie van de ontwikkelingslanden aan de orde komt, lijdt geen twijfel, maar het is nu nog te vroeg om daarover uitspraken te doen. Europa heeft daar ook bepaalde opvattingen over, maar die vallen buiten het kader van de voorstellen van Agenda 2000. Doelstellingen daarvan zijn prijsverlaging, betere toetreding tot de wereldmarkt en dan wederzijds. Zo komt de wereldmarkt ook voor ontwikkelingslanden in het bereik, waarbij verschillende typen akkoorden dat nog kunnen ondersteunen.

Hij veronderstelde dat zijn inzet inmiddels al duidelijk moet zijn geworden. Wat de zuivel betreft, is er al sprake van een verandering in vergelijking met een halfjaar geleden, een verschuiving van feitelijke naar virtuele koe, dus per productieomvang. Wat het rundvleesdossier betreft, blijft zijn

inzet het oprekken van en vasthouden aan die nationale enveloppe. Daarnaast zijn er nog specifieke aspecten, zoals de aardappelmeel en quota-uitbreiding en de wijze waarop die zal moeten worden verdeeld. Het gaat hem echter te ver om te zeggen dat gestreefd moet worden naar een 100%-compensatie. Het kabinet vindt dat verantwoord gelet op de veronderstelde kracht van de sector. Door de hervormingen kan de positie van de Europese landbouw op de wereldmarkt worden versterkt, waardoor in ieder geval het niet te compenseren inkomensverlies kan worden goed gemaakt. Men kan daarover van mening verschillen, maar dit is wel de taxatie van het kabinet.

Voorts merkte de bewindsman in de richting van de heer Stellingwerf nog op dat de braaklegregeling hoort bij het faseren of uitstellen van de graanvoorstellen.

De voorzitter van de vaste commissie voor Landbouw, Natuurbeheer en Visserij,
Ter Veer

De voorzitter van de algemene commissie voor Europese Zaken,
Patijn

De griffier van de vaste commissie voor Landbouw, Natuurbeheer en Visserij,
Van Overbeeke